

Gönderim Tarihi: 14.03.2022 | Kabul Tarihi: 16.06.2022

Söylem'in Dönemsel Evrimi ve Mezhepler Tarihinde Tarafsızlık Sorunu:

**-Ethem Ruhi Fıçlalı ve Çağdaş İslam Mezhepleri Adlı Eserine Sosyopolitik Bir Bakış-
- Periodical Evolution of Discourse and The Problem of Impartiality In Heresiographies:
A Socio-Political Review of Ethem Ruhi Fıçlalı and his Çağdaş İslam Mezhepleri Tarihi -
Muhammed Mücahid DÜNDAR***

Atıf/Citation: DÜNDAR, Muhammed Mücahid. "Söylem'in Dönemsel Evrimi ve Mezhepler Tarihinde Tarafsızlık Sorunu: -Ethem Ruhi Fıçlalı ve Çağdaş İslam Mezhepleri Adlı Eserine Sosyopolitik Bir Bakış- [Periodical Evolution of Discourse and The Problem of Impartiality In Heresiographies: A Socio-Political Review of Ethem Ruhi Fıçlalı and his Çağdaş İslam Mezhepleri Tarihi]". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Journal of Düzce University Faculty of Theology]* 6/1 (Bahar 2022): 54-65.

Öz

İslam Tarihinde ilk örnekleri hicrî 3. asra kadar uzanan bir mezhebî metin telif geleneği vardır. İslam uleması bazı dönemler çeşitli siyasî talep ve yönlendirmelerle akaid metinleri ve yönlendirici-tarafgir Makâlât-Fırak (İslâm Mezhepleri Tarihi) metinleri kaleme almışlardır. Bazen de bu tarafgir eserleri inançlarının gereği olarak durumdan vazife çıkarmak adına korumacı refleksle kaleme aldıkları anlaşılmaktadır. Kimi zaman da müelliflerin mezhebi hassasiyetlerinin dönemlere göre değişiklik arz edip müelliflerin üslup ve söylem değişikliğinde bulduklarını görüyoruz. Ana akım Sünnî Müslüman Tarihinde Din-Siyaset-Telif ilişkisine umumi bir bakışla konuya girdiğimiz bu çalışmamızda bir modern dönem Mezhepler Tarihi metni olarak değerlendirdiğimiz Ethem Ruhi Fıçlalı'nın -ilk baskısını Mayıs 1980'de yapan, son tahlilde ismi *Günümüz İslâm Mezhepleri* halini almış olan- eserinin farklı politik zaman ve zeminlerde yapılmış üç baskısındaki söylem değişimini anlamlandırmaya çalıştık. Eserin nihâî şeklini aldığı basımla ilk basımı arasında metin ve üslubu birbirinden farklı -keza farklı hacimlerde- üç metnin özellikle önsöz, sonuç ve ek kısımları değerlendirilerek aynı metin üzerindeki bu söylem değişiminin, eserlerin basımının yapıldığı dönemlerin sosyopolitik ortamlarıyla irtibatlandırılmasına çalışılmıştır. Herhangi bir siyasî talep ve/veya yönlendirme izine rastlayamamakla birlikte müellifin farklı dönemlerdeki bu söylem değişimine inisiyatif olarak gittiği sonucunu çıkarmamız mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Makâlât-Fırak, Ethem Ruhi Fıçlalı, Usul, Kelam, Akaid Metni.

Abstract

The early references to the tradition of heresiographies in Islamic history dates back to the third century of Hijri calendar when Muslim scholars authored several works on Muslim creed and biased heresiographies (maqâlât/fıraq) oriented by various political demands and directions as well as self-oriented studies with protectionist reflexes in order to defend their religious positions. Apart from these, it is also witnessed that some authors alter their discourses and wordings according to their denominational fractionations. In this study, it is attempted to signify the shifting discourse between three editions of Ethem Ruhi Fıçlalı's renown work "Günümüz İslam Mezhepleri" (while the first publication is in May 1980, all three have different political eras), as a contemporary text in the study of the history of Islamic Sects, in which we will be examining generally the relation between religion, politics and authorship within the mainstream Sunni Muslim history. The aim of this study is to evaluate the alterations of these three different editions -of even different physical volumes-, especially focusing on their prefaces, conclusions, and appendices; and to connect these alterations in the discourse with the socio-political zeitgeist of their print years. It is concluded that with the absence of an apparent external political orientation or demand, the author, by his own initiative, has definitely adapted his discourse along with the times.

Keywords: History of Islamic Sects, Heresiography/Doxography, Ethem Ruhi Fıçlalı, Methodology, Kalam, Creed.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi [Assistant Professor, Sakarya University, Faculty of Divinity, Department of History of Islamic Sects], mdundar@sakarya.edu.tr, ORCID: [0000-0002-0261-0326](https://orcid.org/0000-0002-0261-0326).

Giriş

“Mezhepler ve fırkalarla ilgili eser yazarların ve onların görüşlerinden söz eden insanların, eksik anlatımlarda bulduklarını, hasmının sözünü anlatırken mugalataya saptıklarını, düşmanlarını kötölemek niyetiyle naklettiğinde bilerek yalan söylediklerini, ihtilaf edenlerin görüş ayrılıklarını rivayet ederken doğru hareket etmeyi, sözlerine onların delillerini çürütecek ilaveler yaptıklarını gördüm. Hâlbuki bu, ilim sahiplerinin ve doğru ile yanlış ayırt edebilen kimselerin yöntemi değildir...”

İmam el-Eş'arî¹

Türkiye'nin önde gelen mezhepler tarihçilerinden olan akademisyen, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fiğlalı'nın (d. 1937-...) ilk defa 1980 yılında yayımlanan *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*² adlı eseri hiç kuşkusuz yazılmış olduğu dönemde önemli bir boşluğu doldurmaya medar bir eserdir. Söz konusu eserin hemen hemen 40 yıla yakın bir yayım serüveni vardır ve bu süreç içerisinde ciddi değişimlere maruz kalmıştır.

Eserin Mayıs 1980'de yapılan ilk baskısı 2018 yılına gelene değin çeşitli eklemelere, genişletmelere ve ek bölümlere sahne olmuştur. (Özellikle 1980, 1993, 2007 baskıları) Doğrusu eserin, yazılış gayesine binaen İslam tarihinin h. 15. asrına bir mukaddime olarak kaleme alındığı ifade edilmektedir.³ Burada İslam coğrafyasının yaşadığı değişimler, dönüşümler göz önüne alınarak okuyucuya bir bilinç aşılması hedeflenmiştir. Bu bilincin o günkü siyasî bilinç ile yakından ilişkisi olduğuna inanıyoruz. Tabii ki bir âlimin ya da entelektüelin içerisinde yaşadığı dönemin iç ve dış sosyopolitik ve bilimum her türlü dönem sorunu ile alakadar olması normaldir ve kendisinden bu belli bir nispette beklenir. Ancak şu var ki ondan asıl beklenen, bunu mümkün merteye tarafsız bir biçimde yapmasıdır. Klasik dönemde her ne kadar Mezhepler Tarihi yazıcılığında tarafsızlık konusunda başarılı olunamasa da⁴ modern dönemde büyük ölçüde bu ilkeye dikkat edilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz.⁵ Bu çalışmamızda İslâm Tarihinde siyaset-din-telif ilişkisinin muhtasar bir

¹ Ebü'l-Hasen el-Eş'arî, *İlk Dönem İslam Mezhepleri (Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfu'l-musallîn)*, çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2005), 1.

² Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1980). Söz konusu baskı eserin ilk baskısıdır. Ardından aynı yayın evinden 1999'a kadar 8 baskı daha yapmıştır. Böylece eser 1980, 1983, 1986, 1990, 1991, 1993, 1995, 1996, 1998 olmak üzere yayımlanmış, 1999 yılında Birleşik Yayıncılıktan gözden geçirilmiş şekilde yeni bir yayım yapılmış (10. Baskı), ardından bir sonraki yayını 2001 yılında ŞA-TO yayınları yayımlamış, daha sonra eserin yayın haklarını 2004 yılından sonraki baskılarda “İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları” devralmıştır. Bu tarihten sonra da eser yeni adıyla (Günümüz İslam Mezhepleri) şeklinde zengin ilavelerle genişletilerek 2004, 2007 ve 2011 baskıları olmak üzere üç baskı daha yapmıştır. Ayrıca yazar 2007 baskısında eserin yeni yayının yanı sıra sadece giriş bölümünü ele aldığı “Mezhepler Tarihinde Usul” kısmını müstakil bir baskı ile yayımlamıştır. Bk. Ethem Ruhi Fiğlalı, *İtikadi İslam Mezheplerine Giriş* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007).

³ Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, (Önsöz) 5.

⁴ Nitekim bunun en belirgin örneği Bağdâdî'nin *el-Fark beyne'l-fırak*'ıdır: Abdülkâhir b. Tâhir b. Muḥammed el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, thk. Muḥammed Muḥyiddin Abdülhamid (Kahire: Dârü't-Türâs, ts.). Ayrıca bk. W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*, çev. Osman Demir (Ketebe Yayınları, 2021), 23; Ethem Ruhi Fiğlalı, “İslâm Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler”, *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereler* (Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985), 371.

⁵ Mehmet Ali Büyükkara, “Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler”, *İslâmî İlimlerde Metodolji/Usûl Mes'alesi-1: Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 441-491; Sönmez Kutlu, “İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu”, *İslâmî İlimlerde Metodolji/Usûl Mes'alesi-1: Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 391-440.

tasviri yapıldıktan sonra ilk baskısını Mezhepler Tarihi-Akaid Metni olarak değerlendirdiğimiz Ethem Ruhi Fıçlalı'nın eserinin dönemsel değerlendirmelerle sosyopolitik açıdan bir kritiğini yapmaya çalışacağız.

1. Müslüman Tarihinde Din-Siyaset-Telif İlişkisine Panoramik Bir Bakış

Müslüman tarihi, din-siyaset ilişkisine birçok olayda şahit olmuştur. Başta Sıffin Savaşı'nın seyri içerisinde rivayet edilen, mızrak uçlarına Kur'ân sayfalarının takılması suretiyle savaşın ve neticesinin seyrini değiştirmeye yönelik politik hamle, söz konusu duruma bir örnek olarak sıkça gösterilir. Bunun yanı sıra Emevî Devletinin yönetim süreci boyunca uygulanan "cebir ideolojisi" de din ile siyasetin birlikte konuşlandırıldığı bir başka politik tecrübe olarak değerlendirilebilir.⁶ Burada Emevî Devleti siyasî bir manevra ile güçlü otorite kurmaya çalışarak kader (cebir) ideolojisinin devlet gücüyle benimsenmiş ve benimsetilmeye çalışılmış bir ideoloji haline getirmiş, adeta bu ideolojiyi "resmi akide"ye tahvil etmiştir. Aynı şekilde insanın hür bir iradeye sahip olduğu mealindeki cebir aleyhtarı söylemi dillendirenler "sapkın" (ehl-i dalâl) şeklinde nitelenip, siyasî hesaplar uğruna infaz edilmişlerdir. Bu dönemde muhalefetin bir başka sloganı daha vardır ki o da "Halku'l-Kur'ân" tezidir.

Esasında entelektüel bir tartışma olan "Halku'l-Kur'ân" tartışmaları başta teolojik, lugavî ve savunmacı bir karakterdeyken, muhalefetin bu görüşü dillendirmesi ile siyasî anlamda "Halku'l-Kur'ân" tartışmalarına yeni bir kimlik isnâd edilmiş oldu. Böylelikle "Halku'l-Kur'ân", siyasî, teolojik ve dilsel boyutları olan siyasî-ilmî bir söylem halini aldı. Daha sonraları Abbasî Devleti kurulup Halife Me'mûn (öl. 218/833) döneminden başlayarak hemen hemen 30 yıl kadar süren ve Halife Mütevekkil (öl. 247/861) dönemine kadar geçerli olan "resmi devlet akidesi" ise Kur'ân'ın yaratılmışlığı tezi oldu ve bu görüşe kail olmayan kişiler çeşitli tazyik ve tecziyelerle bastırılmak ve susturulmak istendi.⁷ Bu dönemde Kur'ân'ın yaratılmış olduğu tezini savunanlar iktidar konumunda yer alıyordu. Halife Mütevekkil'in hilâfet tahtına çıkışıyla da Kur'ân'ın yaratılmışlığı tezini savunanlar bu sefer tekrar muhâlif konumuna düşmüş oldular ve sindirilmeye çalışıldılar. Çünkü halife, sünnet taraftarlarını tebçil ve tâzim ederek bu kelâmî söylem bünyesinde yer alan tüm kişi ve grupları buldukları görevlerden ve unvanlardan tasfiye yoluna gitti.⁸

Tarihte siyasî yönü bulunan bir akide metni de Sâ mânîler Devleti'nin (875-999) resmî bir hüviyet kazandırmış olduğu Hâkim es-Semerkindî'ye (öl. 342/953) yazdırılan *es-Sevâdü'l-a'zam* adlı eser olmuştur. Bu metin ile Sâ mânî Devleti, aynı dönemde yaşayan çarpık bir akideye bağlananları ilzâm ederek, fıkhî ve inançta Hanefî ekolüyle Ehl-i Sünnet anlayışını ikame etmeye çalışmıştır.⁹ Böylelikle de ehl-i dalâlet olarak nitelenen fırkaların görüşlerine karşı duyarlı olabilmeyi, itikadi düşüncenin aşınmasını önlemek adına gerekli hassasiyeti sağlamayı amaçlamışlardır diyebiliriz.

Benzer bir anlayışı Ehl-i Sünnet'in Eş'arî kelâm mektebinin önde gelen temsilcilerinden biri kabul edilen Abdülkâhir el-Bağdâdî'de de (öl. 429/1037) görmek mümkündür. Bağdâdî'nin kaleme almış olduğu ve bir mezhepler tarihi klasiği olarak kabul edilen *el-Fark beyne'l-fırak*'ın son bölümünde müellif, "Fırka-i Nâciye" olarak nitelendirdiği Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in üzerinde ittifak etmiş

---

⁶ Ali Sami Neşşâr, *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, çev. Osman Tunç (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 2/63-64.

⁷ Söz konusu dönemin sosyopolitik olaylarının dokusu, arka planı ve etraflı bir tahlili için bk. Muammer Esen, *Kelâmullah Tartışmaları ve el-Hayde* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2006); Ramazan Yıldırım, "Halku'l-Kur'ân Meselesinin Politik İstismarı", *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 49-69.

⁸ Muharrem Akoğlu, *Mihne Hadiseleri ve Mu'tezile'nin Tarihi Seyrine Etkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 152-154.

⁹ Muhammed Aruçi, "es-Sevâdü'l-A'zam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/578.

olduğu fikir ve görüşleri ele alarak, kendi zararlı gördüğü fırkaların tehlikeli(!) fikirlerini bertaraf etmeyi hedeflemektedir.¹⁰

Bittabi “siyasî akide metni” yahut “akide metni özelliği taşıyan klasik dönem kelâm ve mezhepler tarihi metinleri”ndeki dönemsel söylemin yegâne gerekçesi yahut varlık sebebini siyasî faktörler ya da devlet/yönetici sınıf talebine indirgememiz insafsızlık olacaktır. Dönemsel söylem değişimi bazen tabii sâiklerle de vuku bulabilir. Mesela müellifin düşünce dünyasında yaşadığı dönüşümler, dine yaklaşım ve usûle ilişkin değişim ve gelişmeleri bu cümledendir. Müellif, inandığı, bağlılık hissettiği, benimsediği metodolojinin veya siyâsî görüşün izlerini herhangi bir cebir, yönlendirme ve-veya talimat olmaksızın eserlerine yansıtabilir; bunu herhangi bir politik beklenti, amaç veya sonucunda pragmatik bir kazanım olmaksızın da yapabilir. Bağdâdî'nin söz konusu eserinin –kezâ Malatî'nin (öl. 377/987) *et-Tenbîh*'inin- telif tarzı bu durumu çağrıştırmaktadır.¹¹ Yine bu cümleden olarak Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) düşünce dünyasında yaşadığı değişikliğin izlerini telifatı üzerinden sürmek mümkündür.¹² Ya da Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin söylem ve üslup değişimini *Makâlât* ve *el-İbâne* üzerinden takip etmek ve anlamlandırmak da mümkündür.¹³ Bu noktayı da göz ardı etmememiz gerektiği düşüncesindeyiz. Bununla birlikte siyâsî otoriteler tarafından ulemadan belli bir maksada –muhaliflerin görüşlerini red ve itikadı muhafaza- binaen Makâlât-Fırak/Akide metni türünden eserler talep edilmesi de sıkça rastlanan bir durumdur. Kimi zaman bizzat yönetici konumunda bulunan kişiler bu türden eserleri kaleme alıp bunları yaygınlaştırmaya çalışmışlardır.

Abbâsî hilâfet ve hâkimiyetini eski parlak günlerine döndürmek için büyük çabalar sarf eden ve Sünnî hassasiyetiyle tanınan¹⁴ halîfe Kâdir-Billâh'a (öl. 422/1031) nispet edilen *er-Risâletü'l-Kâdiriyye* bu minvâlde bir eserdir.

Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071), sahâbenin ve Ömer b. Abdülaziz'in faziletinin, Halku'l-Kur'ân görüşünün ve Mutezilî görüşlerin reddinin işlendiği bu metnin, cuma günleri Mehdî Camii'ndeki ilim halkalarında okunduğu/okutulduğunu kaydeder.¹⁵ Kezâ İstahrî'nin (öl. 340/951-52'den sonra) Kâdir-Billâh'ın talebiyle Batınîliğe bir reddiye yazdığını da İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) nakleder.¹⁶ Halifenin bu meyânda Kudûrî ve Mâverdî'den çeşitli eserler kaleme almalarını istediği ve mezkûr müelliflerin de bu eserleri kaleme aldıkları yine kaydedilen hususlardandır.¹⁷

---

¹⁰ Bağdâdî'nin yazmış olduğu eserinin tam adı “*el-Fark beyne'l-fırak ve beyânü'l-fırakati'n-nâciye minhüm*”dür. Adından da anlaşılacağı üzere Fırka-i Naciye olarak adlandırdığı Eş'arî kelâm ekolünün görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamayı hedeflemektedir. Tabii bunu yaparken de diğer fırkaları ilzam etmekle yetinmekte, onların görüşlerini karalayarak, hatta bir ölçüde manipüle ederek kendi mezhebinin görüşlerini haklı çıkartmaya çalışmaktadır. Bk. Halil İbrahim Bulut, “Bir Mezhepler Tarihi Klasîği Olarak Bağdâdî'nin *el-Fark*'ı ve Sünnî Geleneğe Katkıları”, *İslam ve Klasik*, (2008), 241-260.

¹¹ Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, 3-4.

¹² H. Bekir Karlığa, “Gazzâlî (Eserleri)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/518.

¹³ Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne 'an usûli'd-diyâne*, thk. Fevkiyye Hüseyin Maḥmûd (Kahire: Dârü'l-Ensâr, 1977), 14; Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn: İlk Dönem İslâm Mezhepleri*, çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 40-41.

¹⁴ Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, nşr. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415), 9/155.

¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/101, 110; 4/37, 320.

¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 9/134.

¹⁷ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Kâdir-Billâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/127-128.

Büyük Selçuklu Devleti sultânı Alparslan (öl. 465/1072) ve veziri Nizâmülmülk'ün (öl. 485/1092) Gazzâlî'nin de hocası olan Cüveynî'yi (öl. 478/1085) Nizâmiyye Medresesi'ne davet etmeleri ve Cüveynî'nin muhtemelen sultân ve vezirin teşvikleriyle telif ettiği *Kitâbü'l-İrşâd*, Alparslan öncesi Mihnetü'l-Eşâire adıyla anılan dönemin de sonu kabul edilmiştir.¹⁸

Alparslan ve Nizâmiyye Medresesi'nin Sünnîlik açısından taşıdığı politik değer ise sahanın erbâbı tarafından malum olan hususlardandır.¹⁹ Bu tarz belli bir mezhebin ya da grubun –ancak çoğu zaman korunma ve sakınma refleksiyle ana akım/merkezi inanç grubu olan Sünniliğin- çok sayıda benzeri türden eserleri bulunmakla birlikte konuya burada son vermek istiyoruz.

Bizim bu çalışmamızda asıl itibariyle kendisine cevap aramak istediğimiz soru “Ethem Ruhi Fıġlalı'nın söz konusu eseri 'akide metni' özellikleri taşıyan bir çeşit 'sistematik-modern bir mezhepler tarihi kaynağı' olarak kabul edilebilir mi ve bu eserde dönemsel bir söylem değişimi yaşandı mı? Yaşandı ise bunun gerekçesi ne olabilir?” sorusudur. Bu soruların cevabını onun söz konusu eserinin farklı sosyopolitik zemin ve zamanlarda yapılmış üç baskısını kıyas ederek elimizden geldiğince vermeye çalışacağız.

2. “Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri” Adlı Eserin Değerlendirilmesi

Yazarın, kitabının bu ilk baskısının hicrî 15. asra girerken kaleme alındığı düşünüldüğünde, aslında eserin 15. asra kadar İslâm düşüncesinin bir muhassalası ve mukaddimesi gibi ele alındığı ifade edilebilir.²⁰ Bu vetirede yazarın gördüğü en büyük problemlerden birisi de İslâm ümmetinin ayrılıkçı görüşler etrafında kutuplaşmasıdır.

Yazar, 1980 yılında eserini ilk defa yayımladığında aslında, komşu ülkelerde birtakım sosyopolitik kargaşaların hâkim olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle 1980 yılından önceki on yıllarda da Sovyetler Birliğinden gelen Komünizm ve Sol tandanslı fikirler her zaman bir tehlike olarak addedilmiştir. Bu bakımdan dönemin hükümetleri eliyle gerekli tedbirler alınmaya çalışılmış, genç kuşak yabancı ve tehlikeli akımların tesirlerinden korunmaya çalışılmıştır²¹. Yazarın özellikle eseri 1980 yılının ortalarında yayımladığı düşünülürse, mezkûr dönemin gerçekten de genç kuşak için oldukça hareketli yıllar olduğu ve sosyal hayattan yüksek eğitim veren kurumlara varıncaya değin, ideolojik çatışmaların yaşandığı ve elim hadiseler sahne olan bir dönem olduğu görülür.²² Aynı dönemin arefesinde İran da müthiş bir değişime sahne olmaktadır. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevî'nin (öl. 1980) rejimine son verilip devrimi hazırlayan sebeplerin uzunca bir anlatımı ise yazarın eserinin 1999 yılındaki 10. Baskısında mevcuttur.²³ Bu olaylar şüphesiz Türk gençliğini ve düşünce hayatını etkilemekteydi.²⁴ 1980 askerî darbesinin akabinde kurulan askerî yönetim tarafından

---

¹⁸ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, İnanç Esasları Kılavuzu Kitâbü'l-İrşâd*, çev. Adnan Bülent Baloğlu vd. (Ankara: TDV Yayınları, 2010), (Takdim ve Önsöz) 11-19.

¹⁹ Muhiddin Okumuşlar, “Ehl-i Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2008), 147.

²⁰ Fıġlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, 7.

²¹ Söz konusu tehlikeli fikirlere karşı alınan önlemlerden birisi de İmam-Hatip okulları vasıtasıyla din eğitiminin yaygınlaştırılması olmuştur. Bk. Mustafa Öcal, “Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (1999), 201-254.

²² Önsöz'ün sonundaki nottan eserin 22 Mayıs 1980 tarihinde yani 12 Eylül 1980 Askerî Hükümet Darbesi'nden yaklaşık dört ay önce tamamlandığı/yayımlandığı anlaşılmaktadır. Bk. Fıġlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri*, 5.

²³ Ethem Ruhi Fıġlalı, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri* (İstanbul: Bileşik Yayıncılık, 1999), 381-414.

²⁴ Konuyla ilgili dönem teliflerine ilişkin bir çalışma için bk. Nail Elhan, “İran Devrimi'ni Okumak: Türkiye'de Basılan İran Devrimi Konulu Kitaplar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Mülkiye Dergisi* 43/4 (2019), 707-730.

da bu gelişmeler takip edilmekteydi. Bu sebeple hükümet eliyle farklı politik kaygıların yanında dini bir önlem alma yoluna da gidilmiş olmalıdır. Rejim değişikliğine sahne olan İran'ın genç İslâm Cumhuriyeti'nin mezhebî propaganda ile birlikte devrim ihraç etme çabalarından duyulan tedirginlik, dönemin resmî evrakından da takip edilebilir.

Örneğin 31 Mart 1982 tarihli, Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve Başbakan Bülent Ulusu nezaretindeki Bakanlar Kurulu üyelerinin imzasını taşıyan karara göre İran'da basılan "İslam Çağrısı" adlı Türkçe derginin, İçişleri Bakanlığının 18/3/1982 tarihli ve 53722 sayılı yazısı üzerine 5680 sayılı Basın Kanunu'nun 31. Maddesine istinaden Türkiye'ye sokulması ve dağıtılmasının yasaklandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu Bakanlar Kurulu kararının ekleri arasında yer alan komisyon tetkik tutanağı da mezkûr yayına ilişkin aydınlatıcı nitelikte bir belgedir. 2 Mart 1982 günü Saat 14.30'da Emniyet Genel Müdürlüğü Basın ve Yayın Şube Müdürlüğünde İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ile Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü temsilcilerinden oluşan komisyon, dergiyi incelemiş ve yurdumuza sokulmasını ve dağıtılmasını "sakıncalı" bulmuştur. Derginin İran İslâm Cumhuriyeti İrşad-i İslâmi bakanlığınca ayda bir yayımlandığı ve posta yoluyla yurdumuzda muhtelif adreslere gönderildiğinin belirtildiği tutanağın karar metni şu şekildedir: "İran İslâm İnkılabı hakkında ister menfi ister müspet kanaata sahip herkes tarafından, özellikle Türkçe konuşan Müslümanlarca okunması gerektiği belirtilen dergide, İran'daki devrim hareketinin diğer İslâm topraklarında da örnek alınması halinde kapitalizm, nasyonalizm, Siyonizm, faşizm, lâiklik ve demokrasi gibi küfür düzenlerinin ortadan kalkacağı belirtilmektedir. Yurdumuza sokulması ve dağıtılması sakıncalı bulunmuştur."²⁵

Şubat 1979'da Humeyni önderliğinde gerçekleşen devrim şüphesiz Türkiye'deki İslâmcı çevrelerde de bir heyecan uyandırmıştı. Bu heyecanla, devrimi yerinde gözlemlemek amacıyla İran'a geziler düzenlendiği, kronolojik şekilde devrimi anlatan propagandist yayımlara başlandığı, bununla birlikte geleneksel çevrelerde devrimin temkinle karşılandığı da devrim sonrası dönemin İslâmcı dergi ve neşriyatı üzerinden takip edilebilir. Devrimin hemen akabinde başlayan bu neşriyatın, askerî yönetim son bulduktan sonra da 1990'lı yılların ortalarına kadar –sayıları ve yoğunlukları azalsa da bazı zümrelerce- heyecanla sürdürüldüğü gözlemlenebilir.²⁶

İran İslâm Devrimi, salt devrim fikriyle birlikte değil, aynı zamanda Şiî fikirlerin de etkili olmasına neden olmuş olmalı ki yazar, özellikle İslâm Ümmetinin birliğini parçalayan bir unsur olarak Şia'yı zikreder ve bu minvâlde Şia'ya "vahdet" çağrısında bulunur.²⁷ Aynı zamanda da İslâm'ı en iyi temsil eden grubun ve hatta İslâm'ın bizzat kendisinin, özünün, Ehl-i Sünnet olduğunu vurgulu bir şekilde ifade etmiştir.²⁸ Bu meyanda yazar, aynen şu ifadelere yer vermektedir:

"İslam tarihinde Resulullah'ın (s.a.v.) hicretinin üzerinden daha bir asır geçmeden, her biri de İslâm'ı en iyi kendilerinin temsil ettiği iddiasında olan birtakım fırkalar zuhur etmeye başlamıştı. Bunların çıkış sebepleri arasında, siyasî iktidara sahip olmak düşüncesinin daima ağır basmış olduğu, bu arada hemen belirtilmelidir. Ayrıca bu fırkaların sayı bakımından pek fazla bir miktara çıktığını söylemek mübalağalı görülmemelidir. Bunlardan pek çoğu, kendi tarihi fonksiyonlarını icra ettikten sonra, tarihin sahifeleri arasında kaybolup gitmiştir, ama bir kısmı muhtelif siyasî menfaat ve anlayışa

---

²⁵ Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı [30-18-1-2], No, 447-450-7.

²⁶ Ali Bulaç'ın Mehmed Kerim müstear ismiyle 1979 İran Devrimi'ni kronolojik, sempati uyandıracak tarzda ve propagandist bir anlatımı için bk. Mehmed Kerim, *İran İslam Devrimi* (İstanbul: Düşünce Yayınları, 1979). Eser 1990'lı yılların ortalarına kadar mükerrer baskılar yapmıştır.

²⁷ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, 8.

²⁸ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, 8.

bağlı kütlelere dayanarak varlıklarını günümüzde dahi sürdürmektedir. Bu fırkaların her biri de – İslam'ı en iyi temsil- iddiasıyla ortaya çıktıkları ve varlıklarını sürdürebilmek için bu yolda propagandada bulunarak Müslümanları kendi saflarına çekmeye çalıştıklarından, İslam dünyası, dolayısıyla Müslümanlar, ayrı ayrı partilere mensup insanlar haline sokulmakta ve neticede asıl, İslam'ın temel hedefi ve esprisi bir kenara itilmektedir. Nitekim bugün Şiilik, İsmaililik, Kadıyanilik, Dürzilik, Nusayrılık gibi isimler altında faaliyet gösteren fırkalar, kendi mensubu olan insanlara, en iyi Müslüman oldukları fikrini telkin ederken, bize göre en iyi veya iyi ayrımına gitmeksizin bütünüyle İslam'ı temsil eden ve dünya Müslümanlığının en büyük çoğunluğunu oluşturan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten niçin ayrı olduklarının izahını tatminkâr bir biçimde ortaya koyamamaktadırlar?

Başka bir ifadeyle İslam'ı, yani Kur'an-ı Kerim ve Sünnet-i Nebeviyye'yi müdafaa ve muhafaza vazifesini asırlardır mukaddes bir emanet olarak üstlenen Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat etrafında toplanmak, sanki bir emr-i ilahidir. Onun için, İslam'ın ana bünyesinden kopan ve sapan zümrelerin, hiç değilse Hicretin 15. yüzyılında, kendi nefis muhasebelerini yaparak tekrar ana bünyeye, Kur'an ve Sünnetin yılmaz muhafızı olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'a sığınmalarını ve on dört asırdır sürdürdükleri ayrılığa son vermelerini gönülden temenni ediyoruz."²⁹

Görüldüğü üzere yazar, yukarıdaki satırlarda Ehl-i Sünnet'in gerçekte İslâm'ı en iyi temsil eden yapı olduğunu, diğer fırkaların ise kendi menfaatleri gereği bu ana bünyeden koştuklarını ifade etmektedir. Dahası bu fırka salt bir fırka değil, İslâmiyet'in vücut bulmuş hali, teccüm etmiş şekli ve bizzat özü, kendisidir. Ehl-i Sünnet'in etrafında birleşmek yazara göre 15. Hicrî asra girerken uyulması gereken ilahi bir emir mesabesindedir.

Söz konusu ifadelerin günümüzde "deskriptif/tasvîrî-tarafsız bir bilim dalı" olarak kabul edilen Mezhepler Tarihi araştırmacıları nezdinde abartılı ve tarafgir ibareler olarak değerlendirileceği açıktır. Aynı zamanda Ehl-i Sünnet olarak nitelenen fırkanın, gerçekte kendisinden çok, algısal bir boyutunun zihinlerdeki boşluğu doldurduğu da diğer bir husustur. Bu nedenle onun kendi bağımsızlığından daha çok, algısal-zihinsel bir gerçekliği vardır. İşte bu yüzden Ehl-i Sünnet olarak nitelenen bünye, tarihsel gerçekliklerin yanı sıra, aynı zamanda bir şuur halidir de. Bu görüşümüzü destekleyecek en büyük karine, hemen herkesin dilinde çokça vurgulanan, fakat biri diğerinden tamamen farklı içerikleri barındıran farklı Ehl-i Sünnet portreleridir.³⁰ Açıkçası bu anlayış bile bir ötekileştirme ürünü olarak kullanılabilmekte ve maalesef bir dışlayıcı araca dönüşebilmektedir. İnsanları ya da grupları ana bünyeden kopan, sapan şeklinde nitelermeyi, doğrusu tekfir söylemine doğru atılan ilk adımlar veya en azından tekfire kapı aralayacak anahtar kavram çiftleri olarak değerlendirmek imkân dâhilindedir. Bu yüzden biz yazarın vahdet çağrısı ile Ehl-i Sünnet'e çağırma esası arasında ilk bakışta fark edilmeyen bir çelişkinin de yer aldığını düşünmekteyiz. Yazar, aynı eserin 1986 baskısının Sonuç kısmında ise Tevhid, Nübüvvet ve Meâd (usûl-i selâse) gibi esaslara –mücmelen- inanmanın bu kimselerin Müslüman olarak isimlendirilmeleri adına yeter şart olduğunu ifade etmektedir. Ancak, aynı zamanda da buna inanmanın yeterli olmayacağını, Hz. Peygamber'in 73. Fırka hadisinde zikredilen Fırka-i Nâciye grubuna dâhil olmanın gerekliliğinin altını çizerek. Bu grubun da Hz.

---

²⁹ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdi İslâm Mezhepleri*, 8.

³⁰ Konuyla ilgili eleştirel ve tasviri çalışmalar da bulunmaktadır. Bk. Siddık Korkmaz, "Sınırları Belirlenemeyen Dinî Bir Oluşum: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2005), 377-392; Ejder Okumuş, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın Bir Meşrûiyet Aracı Olarak İcat ve İstihdamı", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2005), 47-59.

Peygamber'in sünnetini ve örnek yaşantısını nesilden nesle aktararak günümüze kadar gelmesini sağlayan sahâbe ve tâbiîn nesline tabii olmak olarak tanımlar.³¹

Yazarın eserinin, 1993 yılına gelindiğinde 6. baskıyı yaptığına tanık oluyoruz. Bu dönemde esere "İran İslâm Devrimini Hazırlayan Olaylar Kronolojisi" başlığı eklenerek, 20. yy. İran'ı anlatılmakta ve okuyucu bu konuda bilinçlendirilmektedir. Yazarın burada konuları objektif bir bakış açısıyla betimlediğini söylemek hakkaniyet adına doğru ve gerekli olandır.

Eserin 1993 yılındaki baskısında (6. bs.) "Alevilik", esere yeni eklenen başlıklar arasında yer almaktadır. Bu dönem, Türkiye'de Alevî-Sünnî kutuplaşmaları ve bu kutuplaşmaları tahrik edecek bazı acı olayların ülke gündemini meşgul ettiği yıllardır. Toplumcu kutuplaştıran birtakım olayların yaşandığı o dönemlerde esere Alevîlik adlı bir başlığın eklenmesi anlamlıdır.³² Bu başlığın söz konusu baskıya eklendiği dönemlerin Madımak Vakası (1 Temmuz 1993) ve Başbağlar Katliamının (4 Temmuz 1993) yaşandığı yıllar olduğu düşünülürse, Türkiye'deki iç olaylar sırasında yükselen şiddetin ne derece büyük olduğu ve yer yer yazarın, aydın sorumluluğuyla ortamı yatıştırarak inisiyatifler üstlenmek adına söylem ve tasnif değişikliğine gittiği anlaşılabilir. Bu yüzden yazar, esere böyle bir başlık açma ihtiyacı hissetmiş olmalıdır.³³ Bugüne gelindiğinde de Alevîlerin birtakım talep ve beklentileri devam etmekte olup, çatışma düzeyinde olmasa da konu bir iç politik sorun olarak hala tazeliğini korumaktadır.

2008 baskısı ise eserin oldukça geniş bir hacme ulaştığı yeni yayımıdır. Bu yayım İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları arasında neşredilmiştir. Bu meyanda artık eserin adı da değişmiştir. Eserin yeni ismi *Günümüz İslam Mezhepleri* olarak güncellenmiştir. Yazar eserde, giriş kısmıyla Mezhepler Tarihi adına bir usulden söz etmekte, ayrıca mezheplerin doğuşuna tesir eden sebeplerden bahsetmekte, ardından da önce Fırka-i Nâciye'den başlayarak, İbadîlik, Vehhabîlik, Mesih ve Mehdi İnancı, Şiilik, Nusayrîlik, Dürzîlik, Babîlik-Bahâîlik, Kadıyânîlik ve Yezîdîlik'ten bahsederek Sonuç kısmı ile esere son vermektedir. İlginç bir şekilde yazar artık 1980'li yıllardaki kanaatinin aksini paylaşarak, daha esnek ve kucaklayıcı bir dille diğer mezhepleri değerlendirmekte, onların insanlık adına ortaya koydukları iyi ve yararlı işlerin mezhepler tarihi bakımından incelenmesini doğru bulmaktadır. Yoksa o mezheplerin hak mı batıl mı oldukları üzerinde değil.³⁴ Burada artık yeni bir bakış açısıyla mezheplere yaklaşılmaktadır. Zaten eserin önsözünde diğer mezheplerin mensuplarının kendilerini objektif bir biçimde tanıtmadıkları yönündeki ithamlarına yer veren Fığlalı, söz konusu mezheplerin kendi kaynaklarını esas alarak yeni bir hazırlık yaptığını ve tarafsızlık hassasiyetini göstereceğini de ayrıca ifade etmektedir.³⁵

Aynı zamanda yazarın, diğer baskılardaki ek bölümünden farklı olarak bu baskıda "*Şiilik ve Anadolu Aleviliği Arasındaki Farklar ve Benzerlikler*" şeklinde yeni bir başlık attığı gözlemlenmektedir. Bu başlık altında yazar, İran'ın resmi inanç ve politika anlayışı olan "İmâmiyye" ile Türk(iye)/Anadolu Alevîliği arasında bariz bir farklılığın olduğundan bahsetmektedir. Söz konusu bu farklılığın, felsefeden tutun daha birçok ibadet anlayışına da yansımalarını ifade eden yazar, bu iki Şii

---

³¹ Fığlalı, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, (3. Baskı), 229-230.

³² Bununla birlikte yazarın Alevîlik üzerine müstakil bir çalışması da vardır. Bk. Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik – Bektaşîlik* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006).

³³ Aynı şekilde 2 Temmuz 1980'de yaşanan Çorum olayları da Türkiye'de körüklenmek istenen Alevî-Sünnî ayrıştırmalarına bir örnek olarak verilebilir. Konuyla ilgili dönem gazeteleri ve arşivine müracaat edilebilir.

³⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008), 526-527.

³⁵ Yazarın ön sözünden bk. s. 10; Ayrıca yazarın eserinde yer verdiği mezheplerin görüşleri hakkında iyi veya kötü, doğru veya yanlış gibi öznel yorumlarla yaklaştığı da bir diğer şikâyet konusuydu. Bu yüzden yazar bu baskıda artık ilk baskılarda yer verdiği öznel değerlendirmelerine yer vermeyeceğini de ima etmektedir. Bk. s. 10

fraksiyonun birbiriyle gösterdiği benzerliğin oldukça az olduğunu, daha ziyade farklılık gösterdiğinin altını çizer. Anadolu Aleviliğinde, daha çok Bektaşî-Melâmî tasavvuf felsefesi hâkimken, İran Şîa'sı, iman ve ibadetlere bağlı olan daha fikhî bir anlayışa sahiptir. Ayrıca Anadolu Aleviliği, içerisinde, Türklerin eski inanışları olan Gök Tanrı inancına ait unsurlar ve Şaman ögeler barındırırken, İran Şîa'sında bu tarz unsurlar yoktur. Başka bir deyişle Anadolu Aleviliği kültürel iken ve Türklerin İslâm'ı anlama biçimlerinden birisi olarak yorumlanırken, İran Şîa'sı daha ziyade tam teşekkül etmiş bir mezheptir.³⁶

Yazar söz konusu başlığın (Şiilik ve Anadolu Aleviliği Arasındaki Farklar ve Benzerlikler) yazılış amacını açıklarken de İran'daki birtakım mollaların ve ulemanın Anadolu Aleviliğini Osmanlı'nın dini-politik siyasetleri ile Şiiliğin deforme edilmesi olarak gördüklerini, aslında Anadolu Aleviliğinin de İmâmiyye Şîa'sı ile bir bağlantısının olduğunu fakat onların Sünnileştirilmeye çalışıldığını kabul ettiklerini belirtir. Yazar onların bu görüşlerinin içi boş ve asılsız iddialar olduğunu ve Anadolu Aleviliğinin bu gibi siyasî hesaplarla anlaşılamayacağını ifade ederek, İran ulemasının dinî-siyasî emelleri olduğunu ima edip, onların yukarıdaki iddialarını yanıtlar.³⁷ Yazarın her ne kadar birleştirici bir üslup benimsediği açık olsa da bu ek bölümün Türk halkının iç birlik hassasiyetini gözetmediği gözden kaçmamaktadır. Öte yandan Prof. Dr. Fıġlalı'nın 1991 yılında *Mezhepler Arasındaki Farklar* adıyla yayımladığı Bağdâdî'nin *el-Fark beyne'l-fırak* tercümesinin Çevirenin Önsözü başlıklı kısmındaki ifadeleri gerçekten dikkat çekicidir:

"...Bir mezheb mensubunun, kendi mezhebini savunması ve başka fırkaları tenkid ve reddetmesi tabiidir. Ancak bu durumda, eserin, tenkid için yazıldığı belirtilmeli ve asgarî şart olarak, tenkide tâbi tutulan fırka veya fırkaların görüşleri aslına uygun bir şekilde nakledilmelidir. Kaldı ki Mezhepler Târîhi yazarının birinci vazifesi, hangi mezhebe mensub olursa olsun, mezheplerin içinde buldukları her türlü şartları ve görüşlerini en iyi şekilde aksettirecek bir tarafsızlık anlayışıyla tesbit ve tasvîr etmek olmalıdır. Başka bir ifade ile Mezhepler tarihçisinin vazifesi, "descriptive" (tasvirî) bir çalışma yapmaktır..."

Bu bölümde klasik Mezhepler Tarihi ve Milel-Nihal yazarlarını başta tarafsızlık ilkesine riayet etmemeleri olmak üzere tarz-ı telif noktasında da eleştiren müellif, 73 fırka hadisini ise farklı bir metin versiyonu ve yaklaşımla yorumuna tabi tutar. "Fırka-i Nâciye" kavramı üzerinden tekfire varan yaklaşımları da eleştiren müellif, bu eserde Gazzâlî'den referansla İslâm dairesinin kapsamını ziyadesiyle geniş ve mütesâhil bir zaviyeden değerlendirir ve tekfirin kötülüğünü ifade eder.³⁸ Müellifin sâir çalışmalarının umumunda benimsediği tavrın da bu olduğu düşünülürse, *Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri* adlı çalışmasının ilk baskısındaki üslûbun ve yaklaşımın dönemin sosyopolitiği çerçevesinde **bazı istisnâî sâiklerle** vuku bulduğu kanaati hâsıl olmaktadır.

Sonuç

Klasik İslâm Mezhepleri Tarihinde çoğu ana akım Sünnî ekole mensup müellifler tarafından - bu şekilde olmayan sınırlı sayıda eseri istisna edersek- yer yer mevcut otoritenin talepleri doğrultusunda yer yer de yazarların hassasiyet ve durumdan vazife çıkarmayı görev addetmeleri sebebiyle müdafaacı, taraflı, dışlayıcı, sübjektif eserler kaleme alınmıştır. Bugün bu çalışmaların

---

³⁶ Detaylı bilgi için bk. Fıġlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 545-563.

³⁷ Fıġlalı, *Günümüz İslam Mezhepleri*, 545.

³⁸ Ebu Mansûr Abdülkaahir el-Baġdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fıġlalı (Ankara: TDV Yayınları, 1991), XIII-XXXI.

hemen tamamı modern tenkit metotlarıyla değerlendirilmiş, üzerlerine çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

Ethem Ruhi Fıġlalı'nın *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* veya son baskıdaki ismiyle *Günümüz İslam Mezhepleri* adlı eseri, Mezhepler Tarihi alanında modern dönemde önemli kaynaklardan birisi olarak yer alan bir eserdir ve ilk basıldığı tarihten günümüze gelinceye değin eserin 13 ayrı baskısı yapılmıştır. Eser, ilk anlamda büyük ölçüde İran'dan gelen fikri tehlikeleri ve dinî yozlaşmayı önlemek maksadıyla kaleme alınmış izlenimi uyandırmakta, Ehl-i Sünnet vurgusu daha eserin önsözünde kendisini göstermektedir. Sonraki baskılarda ise yazarın Alevîlik konusunu da esere ilave etmesi aslında o günkü aktüel sorunları Sünnîlik muvacehesinde değerlendirdiğini çağrıştırmaktadır.

1993 baskısında "İran İslâm Devrimi"ne ayrı bir başlık açan müellifin bu ilavesi de esasında 1980 yılındaki amacının, gerçekte dış tesirlerden Türk Gençliğini ve düşüncesini korumak olduğunu ima eder gibidir. Ancak yine de bu bölümü tarafsız bir üslupla ele almıştır. Ardından eser on yıl içerisinde birkaç baskı daha yaparak, 2007 yılında geniş ve zengin ilavelerine kavuştuğu yeni bir yüz ile okuyucunun karşısına çıkmıştır. Bu baskıda Fıġlalı, ilk baskılarda taşımış olduğu kaygılarından azade bir şekilde mezhepleri inceler ve hak-batıl, sünnet-bidat tarafları gibi değer yükleyici nitelermelerden yalıtılmış bir bakışla çağdaş İslam Mezheplerini değerlendirmeye tabi tutar. Burada ilk baskılardaki gibi ayrıştırıcı değil, kucaklayıcı, birleştirici ve uzlaşmacı bir dil kullanılmaktadır. Hiç kuşkusuz bir âlimin ya da yeni bir tabirle aydının veya entelektüelin kendi yaşadığı dönemdeki sosyopolitik, dini ve kültürel sorunlara kayıtsız kalması ve bunlara çözüm üretmemesi düşünülemez. Ancak aydın kişi, bu sorunları tarafsız bir biçimde ele almalı ve sorunların çözümüne, siyasetin odağının mümkün merteye uzağında çareler aramalıdır.

Makâlât-Fırak müelliflerinin benimsedikleri bir inançları ve usûlünü takip ettikleri birer mezhepleri oldukça belirli hassasiyetlerinin de olması ve bu hassasiyetlerin tezâhürlerinin söz konusu müelliflerin telifâtına yansımaları, keza bazen aynı eserin dönemsel söylem farklılıklarının bulunması kaçınılmaz olacaktır. Ancak bu minvalde dikkat edilmesi, gözetilmesi gereken asgari husus, söylem değişiminin aşırı keskin olmaması ve eser üzerinde talep ve talimat doğrultusunda kaleme alınmış olmak gibi bir zan uyandırmayacak tarzda olmasıdır. İlâveten yazarın duygularına fazlaca kapılmış biri olduğu izlenimini uyandırması, bu meyanda abartılı ifadeler kullanması da günümüz tarih metodolojisi çerçevesinde eleştirilere konu olabilecek noktalardır.

Bu yönüyle çalışmamıza konu olan eserin, günümüz Şii-Sünnî ayrılığının paradigmasını anlamak adına iyi bir kaynak olduğunu ve aktüel sorunlarla ilgili önemli bilgiler içerdiğini düşünüyoruz. Buna karşılık, ilginç bir şekilde, adeta Sünnî bir Akâid manifestosu tarzında kaleme alınmış ilk baskıdaki keskin üslup ve dile, nihai tasnif ve baskıda rastlanmamaktadır. Eserin özellikle ilk baskısı, klasik bir Mezhepler Tarihi-Akâide Metni izlenimi uyandırsa da ilerleyen baskılar ve çalışmanın nihai hüviyetine kavuştuğu yayımı -orijinal bir farklılık olarak Ek bölümleriyle birlikte mümkün merteye objektif üslupla kaleme alınmış modern bir Mezhepler Tarihi metni olarak karşımızda durmaktadır.

Kaynakça

- Akoġlu, Muharrem. *Mihne Hadiseleri ve Mu'tezile'nin Tarihi Seyrine Etkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Aruçi, Muhammed. "es-Sevâdü'l-A'zam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/578-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Baġdâdî, Abdülkâhir b. Tâhir b. Muḥammed. *el-Fark beyne'l-fırak*. thk. Muḥammed Muḥyiddin Abdülḥamid. Kahire: Dârü't-Türâs, ts.
- Baġdâdî, el-Ḥatîb. *Târîḫü Baġdâd*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Baġdâdî, Ebu Mansûr Abdulkâhir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fıġlalı. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Bulut, Halil İbrahim. "Bir Mezhepler Tarihi Klasîği Olarak Baġdâdî'nin *el-Fark*'ı ve Sünnî Geleneġe Katkıları". *İslam ve Klasik*, 241-260.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler". *İslâmî İlimlerde Metodolji/Usûl Mes'elesi-1: Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları*. 441-491. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı [30-18-1-2], No, 447-450-7
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, İnanç Esasları Kılavuzu Kitâbü'l-İrşâd*. çev. Adnan Bülent Baloġlu vd. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Elhan, Nail. "İran Devrimi'ni Okumak: Türkiye'de Basılan İran Devrimi Konulu Kitaplar Üzerine Bir Deġerlendirme". *Mülkiye Dergisi* 43/4 (2019), 707-730.
- Esen, Muammer. *Kelâmullah Tartışmaları ve el-Hayde*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2006.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *el-İbâne 'an uşûli'd-diyâne*. thk. Fevkiyye Hüseyin Maḥmûd. Kahire: Dârü'l-Ensâr, 1977.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *İlk Dönem İslam Mezhepleri (Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilafu'l-musallîn)*. çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn: İlk Dönem İslâm Mezhepleri*. çev. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. *Çaġımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*. Selçuk Yayınları, 1980.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. *Çaġımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 10. Basım, 1999.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2008.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. "İslâm Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler". *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu Tebliġ ve Müzakereler*. 369-377. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. *İtikadi İslam Mezheplerine Giriş*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2007.
- Fıġlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik – Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2006.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muḥammed. *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*. nşr. Süheyl Zekkâr. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415.
- Karlıġa, H. Bekir. "Gazzâlî (Eserleri)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/518-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kerim, Mehmed. *İran İslam Devrimi*. İstanbul: Düşünce Yayınları, 1979.
- Korkmaz, Sıddık. "Sınırları Belirlenemeyen Dinî Bir Oluşum: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2005), 377-392.
- Kutlu, Sönmez. "İslam Mezhepleri Tarihinde Usul Sorunu". *İslâmî ilimlerde Metodolji/Usûl Mes'elesi-1: Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları*. 391-440. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

- Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Kâhir-Billâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/172-173. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Neşşâr, Ali Sami. *İslâm'da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*. çev. Osman Tunç. 2 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.
- Okumuş, Ejder. "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat"ın Bir Meşrûiyet Aracı Olarak İcat ve İstihdamı". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 5/3 (2005), 47-59.
- Okumuşlar, Muhiddin. "Ehl-i Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 8/1 (2008), 137-148.
- Öcal, Mustafa. "Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (1999), 201-254.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*. çev. Osman Demir. Ketebe Yayınları, 2021.
- Yıldırım, Ramazan. "Halku'l-Kur'an Meselesinin Politik İstismarı". *Milel ve Nihal* 8/1 (2011), 49-69.